

Doğu Minyatürlerinde Tasvir Edilen **SELÇUKLU HALILARI**

Seljuk Carpets Delineated On The Oriental Miniatures

Selman Kardeşlik | Arkeolog, Şanlıurfa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Müze Araştırmacısı

13 ve 15. yüzyıllar arasında Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde dokundukları düşünülen halılar, günümüze çok az sayıda kalmış olmasına rağmen dönemin minyatür örneklerinde dünya sanat tarihine damgasını vuran çok zengin bir sanat dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Selçuklu halı sanatı, minyatürlerdeki tasvirleriyle dönemin çok ciddi bir sanat dalı olduğunu ortaya koyacak bir kaynağa sahiptir. Antik kaynaklarda halı dokuma merkezleri ve Selçuklu halılarından övgüyle bahsedilmesine rağmen, kaynaklarda sıkça geçen Selçuklu halı sanatının somut ve nesnel örnekleri hakkında ancak müzelerde yer alan az sayıdaki halılar ve özellikle dönemin minyatürleri aracılığıyla bilgi edinebiliyoruz. Bu bağlamda dönemin Doğu minyatürleri, Selçuklu halılarını tanımamızda en ciddi kaynağı teşkil etmektedir. Özellikle Büyük Selçuklular döneminden günümüze halı kalmamış veya henüz keşfedilmemiş olmasına rağmen, 13-15. yüzyıl minyatürlerinde görülen halı tasvirlerinin, bu devirden yani 12-14. yüzyıldan olması gereken orijinal halıların örnekleri olduğunu kanıtlamakta ve dokunan halı tiplerinin zengin çeşitliliğini ortaya koyarak, dünya sanatı tarihindeki önemini pekiştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, tasvir, halı, minyatür, motif, kompozisyon.

Although in a small number of the carpets woven in the era of Anatolian Seljuks and principalities between the 13th and 15th centuries are extant, they become a rich field of art by the miniatures of the era. The art of Seljuk carpets has a source which demonstrates its seriousness by the illustration on the miniatures. Even the centers for carpet weaving and the seljuk carpets are mentioned in the ancient sources, the practical examples of the Seljuk carpets can be seen only in the museums, by the limited carpets and specially the miniatures of the era. So the oriental miniatures of the era are the most important sources to recognize the Seljuk carpets. Despite there are no or undiscovered carpets today from the Great Seljuks era, the illustrations seen on the miniatures of 13th-15th centuries prove that they are the examples of the original carpets of the 12th-14th centuries, and by presenting the rich variety of the carpets strengthens its importance in the history of the world art.

Keywords: Seljuks, illustration, carpet, miniature, pattern, composition

Minyatürlerde tasvir edilen halılara geçmeden önce minyatür sanatının tarihsel gelişiminden kısaca bahsetmek gerekir. Minyatür, yazma eserlerde anlatılan olayları ve bilgileri görselleştirmek üzere yapılan kitap resimlerini ifade etmektedir. Latince 'mini-are' kökünden gelen minyatür kavramının yerine Osmanlı döneminde 'tasvir' veya 'nakış' sözcükleri kullanılırdı (Mahir 2004:15; Renda 2001:2).

İslam kültüründe minyatürün çıkış noktası Abbasi yazma eserleriyle başlar. Emevi devletinin Roma ve Bizans geleneklerinin etkisindeki resim sanatı anlayışına sıcağı bakmayan Abbasi kültüründe, resim sanatı mimariden kitaplara geçmeye başlar. Çevirileri yapılan antik kaynaklı kitaplar ve öte yandan dönemin sevilen edebiyat yapıtları tasvirlerle süslenmekteydi (Mahir 2004:16-17). Abbasi ve

Samanoğulları sarayları için resimli yazmaların üretildiği Musul, Bağdat ve Şam, ciddi üretim merkezleridir (Hillenbrand 2005:129-131).

Selçuklu Türkleri'nin, 11 ve 12. yüzyıllarda İrandan Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'ya yayılmasıyla birlikte İslam minyatüründe yeni gelişmeler yaşanmıştır. Orta Asya'dan Ön Asya'ya uzanan bu kozmopolit kültür ortamında el yazma kitapları süsleyen minyatürler, çoğunlukla Türk olmayan ve hatta bir kısmı Hıristiyan olan sanatçılara aittir. Bu durum, Türk sultan ve emirlerinin resimlenmiş kitaplara önem verdiklerini, büyük bir olasılıkla iktidarın gücünü pekiştirmenin simgesi gibi gördüklerini gösterir. Çünkü bu minyatürlerde yeni bir insan tipolojisi, saray yaşamı, sultan ve prenslerin toplantıları, savaş ve eğlence gibi konular işlenmiştir. Anadolu Selçuklularında

ise pagan Türk gelenekleri ve biraz da Bizans kültürü ile harmanlanmış simgesel figür anlayışı, mimariye yansdığı gibi minyatürlerde de etkisini göstermektedir (*Kuban 2008:367-368; Mahir 2004:32*).

12 ve 13. yüzyıl Anadolu minyatür sanatı, o çağların İslam dünyasındaki minyatür üsluplarıyla benzerlik gösterir. Bu minyatürler, Türk atabeklerin hakim olduğu Bağdat'tan, Artuklular'ın kültür merkezi Diyarbakır'a ve Selçuklular'ın başkenti Konya'ya uzanan bir resim ekolünün temsilcileridir. Ancak Diyarbakır Artukluları ve Konya Selçukluları himayesinde gelişen minyatür sanatının ilk örneklerinin daha çok bilimsel eserlerde yer aldığını belirtmek gerekir (*Mahir 2004:35; Öney 2007:54*). 12 ve 13. yüzyıllarda İslam dünyasının minyatür sanatında başlayan Selçuklu sentezinin, Moğollar'ın Orta Doğu'yu istilasının ardından 14. yüzyılda Asya etkileriyle zenginleştiği görülür. İlhanlı, Celayirli, Timur, Akkoyun ve Karakoyunlu minyatürleri, kendi döneminin en gösterişli örneklerini sunar. Türkler'in katkılarının büyük olduğu ve yeni üslupların geliştiği 14 ve 15. yüzyıllarda Herat, Şiraz, Tebriz, Kirman, Meraga, Bağdat ve Kahire, minyatür sanatının geliştiği merkezlerdir (*Hillenbrand 2005:229; Öney 2007:55; Mahir 2004:39-40*).

14 ve 15. yüzyıl Anadolu'sunda ise henüz klasik Osmanlı üslubu oluşmamış olsa da Herat, Şiraz ve Tebriz minyatür okullarının etkisinde Edirne ve Amasya'da oluşturulmuş örnekler vardır (*Öney 2007:55-56*). Yavuz Selim'in İran ve Mısır'a yaptığı seferler sonucunda İstanbul'a getirilen farklı üsluplardaki Doğu'lu nakkaş ve minyatür ustaları ilk başta Herat, Şiraz ve Tebriz ekollerinin etkisinde eser üretmeye başlamış olsalar da 16. yüzyıl ortalarına doğru her sanat alanında olduğu gibi minyatürlerde de klasik Osmanlı üslubu etkili olmaya başlamıştır (*Mahir 2004:18-19,49*).

Selçuklu halı dokumacılığı, minyatürlerdeki tasvirleriyle dönemin çok ciddi bir sanat dalı olduğunu ortaya koyacak çok önemli bir kaynağa sahiptir. Dönemin antik kaynaklarında halı dokuma merkezleri ve çok övülen Selçuklu halılarından bahsedilmesine rağmen, kaynaklarda sıkça geçen Selçuklu halı sanatının somut ve nesnel örneklerine ancak az sayıdaki müzelerde ve dönemin minyatürlerinde rastlıyoruz. Bu bağlamda dönemin Doğu minyatürleri, Selçuklu halılarını tanımamızda en ciddi kaynağı teşkil etmektedir. Özellikle Büyük Selçuklular döneminden günümüze halı kalmamış veya henüz keşfedilmemiş olmasına rağmen, 13-15. yüzyıl minyatürlerinde görülen halı tasvirlerinin, bu devirden yani 12-14. yüzyıldan olması gereken orijinal halıların örnekleri olduğu büyük olasıdır. Çünkü İran halı sanatının 16. yüzyıldan itibaren başlamış olması, bu dönemin minyatürlerinde görülen halıların Büyük Selçuklu veya Anadolu Selçuklu halıları-

nın orijinalleri olabileceğini kanıtlar niteliktedir. Nitekim dönemin yazılı kaynaklarında birçok ülkeye ihraç edildiği belirtilen Anadolu dokuması halıların aynı ve benzerlerinin Doğu minyatürlerinde tasvir edilmiş olması, söz konusu halıların özellikle Anadolu kökenli olduğunu kanıtlamaktadır. Bu halı tasvirlerinde görülen geometrik düzen ve özellikle küfi yazılı bordürler, 13 ve 14. yüzyıl Anadolu Selçuklu halılarında devam etmiş ve karakteristik üslubunu yakalamıştır. Minyatürlerdeki halıların renk, motif ve kompozisyon bakımından benzerlerini, 15. yüzyıldan önceki yüzyıllara tarihlenen daha erken orijinal halılarda görmekteyiz (*Aslanapa 2005:59,60,301; Yetkin 1991:4,45,46,190*).

Detaya çok önem veren 14 ve 15. yüzyıl Doğu minyatürleri, Orta Çağ İslam dünyasının bazı bölgelerinde ve özellikle Anadolu'da halı sanatının iyice gelişmiş olduğunu ve bu dönemde dokunan halı tiplerinin can alıcı çeşitliliğini ortaya koymaktadır (Aslanapa 2005:60-61; Hillenbrand 2005:253, Yetkin 1991:15-16). Ayrıca dönemin birçok yazılı kaynağı, Anadolu'da dokunan halıların Avrupa başta olmak üzere Asya'nın içlerine kadar çok sayıda ülkeye ihraç edilmesi ve Avrupalı ressamların tablolarında sıkça tasvir edilmesi, Selçuklu halılarının dünya sanatı tarihindeki önemini pekiştirmektedir (Aslanapa 2005:49,58-60,96; Aslanapa-Durul 1973:58; Deniz 2000:24; Deniz 2008:379-380; İnalçık 2008:29,30,39,44; Sözen 1998:168; Yetkin 1991:7,14,16,33,59,60).

Kayıtlar ve Minyatürler dışında günümüze kalmış orijinal örneklerden ilkin **Konya Grubu** ile keşfedilen Anadolu Selçuklu halıları, akabinde **Beyşehir, Fustat ve Divriği** grubu ile dünya bilim literatüründe yerini alır (*Aslanapa 2005:25-64; Aslanapa-Durul 1973:57-58; Deniz 2008:380; Kardeşlik 2010:114; Sözen 1998:168*). Ayrıca son yıllarda yapılan araştırmalarla keşfedilen ve **Tibet Grubu** olarak nitelenen halılar, Selçuklu halı sanatına yeni bir vizyon kazandırmıştır (*Aslanapa 2005:96-106; Deniz 2000:24-25; Deniz 2008:380; Kuban 2008:369*).

Gerek minyatürlerde ve gerekse orijinal Selçuklu halılarında küfi bordürler ve geometrik zemin kompozisyonu, karakteristik ortak özelliklerdir. Ana zemini dolduran geometrik motifler de sonsuzluk prensibiyle işlenmiştir. Bu özellikler, 14. yüzyıl sonlarına kadar tarihlendirilebilen sürekliliği ve geleneğin devamını ortaya koyar (*Aslanapa 2005:25-40; Aslanapa-Durul 1973:57-58; Deniz 2000:25; Deniz 2008:379,380; Sözen 1998:168; Yetkin 1991:4,7-12,16*).

Makamat Minyatürleri:

Hariri'nin Makamat (Toplantılar) adlı eseri, 13.yüzyılda Selçuklu insan tipolojisi ile dönemin sosyo-kültürel yapısını tasvir eden önemli bir eserdir. Ayrıca bu eserdeki min-

Fotoğraf 1: Hariri'nin Makamat adlı eserinin minyatüründe yer alan bir Anadolu Selçuklu halı tasviri. 13.yüzyıl. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi (O. Aslanapa'dan).

Fotoğraf 2: Hariri'nin Makamat minyatüründe bir Anadolu Selçuklu halı tasviri. 13.yüzyıl. Paris Bibliotheque Nationale Müzesi (www.bnf.fr).

Fotoğraf 4: Konya Grubu Anadolu Selçuklu halısı. 13. yüzyıl. Türk İslam Eserleri Müzesi (www.turkelhalilari.gov.tr).

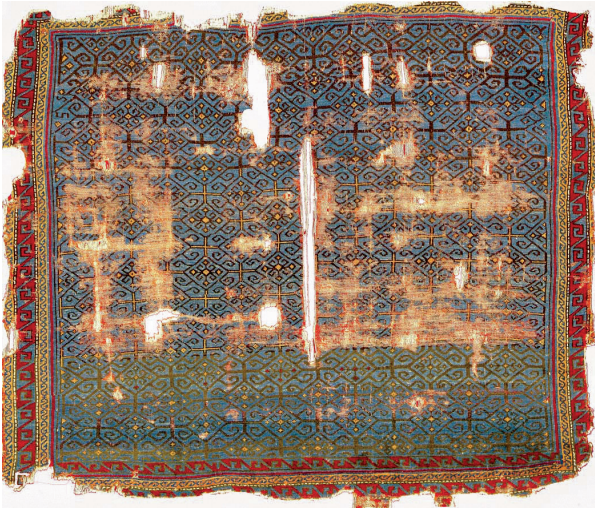
Fotoğraf 3: Hariri'nin Makamat minyatüründe bir başka Anadolu Selçuklu halı tasviri. 13.yüzyıl. Paris Bibliotheque Nationale Müzesi (www.bnf.fr).

yatürler, Uygur geleneklerinin de harmanlandığı bir üslup arz eder (Hillenbrand 2005:133; Kuban 2008:369; Mahir 2004:33,34).

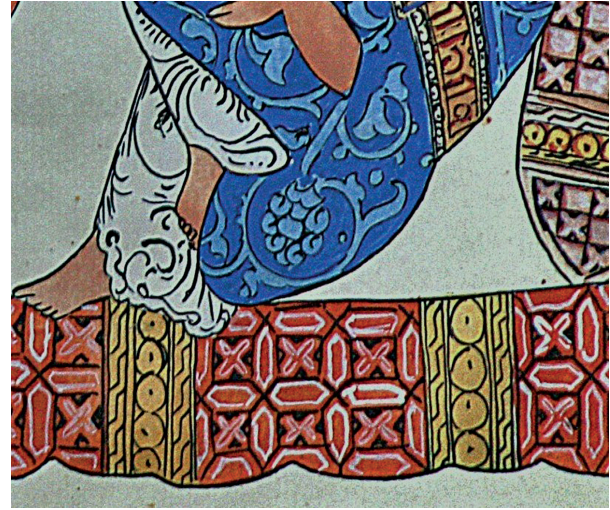
Eserin İstanbul Süleymaniye kütüphanesinde bulunan bir minyatür örneğindeki halı tasviri, Anadolu Selçuklu halılarının karakteristik küfi dekorlu bordürlerini ve geometrik örnekli zemin dolgusunu taşımaktadır (Fotoğraf 1). Özellikle zemindeki sekizgenlerin, aralarında küçük kareler meydana getirecek şekilde birbiriyle keşişmesinden geometrik kompozisyonlara bölünüşü ve

motiflerin sonsuzluk prensibi içinde yayılışı bakımından Anadolu Selçuklu halılarıyla büyük bir benzerlik arz etmektedir (Aslanapa 2005:61; Deniz 2000:23; Yetkin 1991:15).

Yine Makamat adlı eserin Paris Bibliotheque Nationale Müzesindeki diğer bazı minyatürlerinde tipolojik açıdan zengin Anadolu Selçuklu halıları tasvir edilmiştir (Fotoğraf 2,3). Bu örneklerin hepsinde küfi bordür veya küfi dekor geleneğindeki bordür ve geometrik dolgulu zemin kompozisyonu, Selçuklu halılarındaki gibi karakteristiktir.

Fotoğraf 5. Divriği Grubu Anadolu Selçuklu halısı. 13-14. yüzyıl. Vakıflar Halı Müzesi (Halı Müzesi Arşivi).

Fotoğraf 6. Dioskurides'in minyatüründe tasvir edilen Selçuklu halısı. 12. yüzyıl. Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesi (Orhan Kaymak).

Fotoğraf 7. Konya Grubu Anadolu Selçuklu halısı. 13. yüzyıl. Türk İslam Eserleri Müzesi (O.Aslanapa'dan).

Makamat minyatüründe tasvir edilen halıların orijinalleri, günümüze kalmamış olmasına rağmen, benzerlerini günümüze az sayıda kalmış orijinal halı örneklerinde görebilmek mümkündür (Fotoğraf 4,5). Ancak, minyatürlerde tasvir edilen halıların detaylarının tam olarak resimlenemediği veya minyatür ustasının kendi bakış açısına göre katkılarını eklemesinden kaynaklanan bazı farklılıkların olduğunu da belirtmek gerekir. (Fotoğraf 5'teki halı hakkında detaylı bilgi için bkz. Kardeşlik 2010:118; Kardeşlik 2011:84)

Dioskurides Minyatürleri:

12. yüzyılda Artuklu emiri Necmeddin Alpi'ye sunulan kitap, Dioskurides'in *De Materia Medica* adlı antik eserinin Süryanice'den Arapça'ya çevirilen eseridir. Minyatürler Selçuklu geleneğinde olmasına rağmen, Bizans özelliklerini taşıyan figürlerle antik gelenekli ışık-gölge tarzında resmedilmiş iki boyutlu bitki tasvirleri dikkati çeker. Büyük olasılıkla ustası Türk değildir (Kuban 2008:369; Mahir 2004:32,33). Eserin Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesinde yer alan bir nüshasındaki minyatürde, karakteristik Selçuklu halılarına benzer bir halı tasviri görülmektedir (Fotoğraf.6). Halının motif ve kompozisyon bakımından bir benzeri Türk İslam Eserleri Müzesinde bulunmaktadır (Fotoğraf.7).

Kelile ve Dimne Minyatürleri:

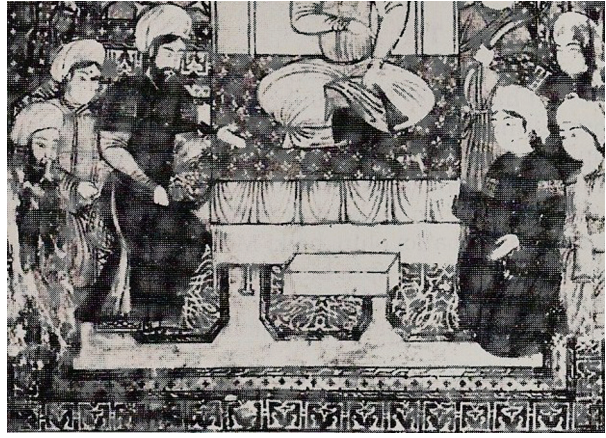
Yazma eserin 13 ve 14. yüzyıl nüshalarında Uygur kökenli Selçuklu tiplerini, bölgenin kozmopolit yapısı ve dönemin sosyal hayatını, gündelik yaşamını canlandıran tasvirlerle yer verilmiştir (Kuban 2008:369; Hillenbrand 2005:133-135; Mahir 2004:33).

Kahire Millet Kütüphanesinde bulunan Kelile ve Dimne yazmasının minyatürlerindeki 14. yüzyıl nüshalarında tasvir edilmiş Anadolu Selçuklu halı tipleri, halı gelişiminin tarihi kaynakları açısından da önem taşır (Fotoğraf 8,9). Kûfi yazılı bordürler, müşahede edilen ortak özellikleridir. Minyatürlerdeki tasvirlerde ve orijinal halılarda görülen ortak şematik benzerlikler, Selçuklu halıları için kaynak olmakta ve Selçuklu halılarının geniş bir ihraç sahasının olduğunu da kanıtlamaktadır (Yetkin 1991:59-60).

Vakıflar Halı Müzesinde yer alan bir Anadolu Selçuklu halısındaki kompozisyon ile Kelile ve Dimne minyatürlerindeki halı tasvirleri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Kûfi yazılı bordür ve halı zeminindeki sekizgen iri madalyonlar, görülen ortak özelliklerdir (Fotoğraf.10). (Bu halı hakkında detaylı bilgi için bkz. Kardeşlik 2010:115-117; Kardeşlik 2011:85,87)

Fotoğraf 8. Kelile ve Dimne Minyatüründe Anadolu Selçuklu halısı. 14.yüzyılın ilk yarısı. Kahire Millet Kütüphanesi (Ş.Yetkin'den).

Fotoğraf 9. Kelile ve Dimne Minyatüründe başka bir Anadolu Selçuklu halısı. 14.yüzyılın ilk yarısı. Kahire Millet Kütüphanesi (www.wikimedia.org).

Fotoğraf 10. Divriği Grubu Anadolu Selçuklu halısı. 13.yüzyıl. Vakıflar Halı Müzesi (Halı Müzesi Arşivi).

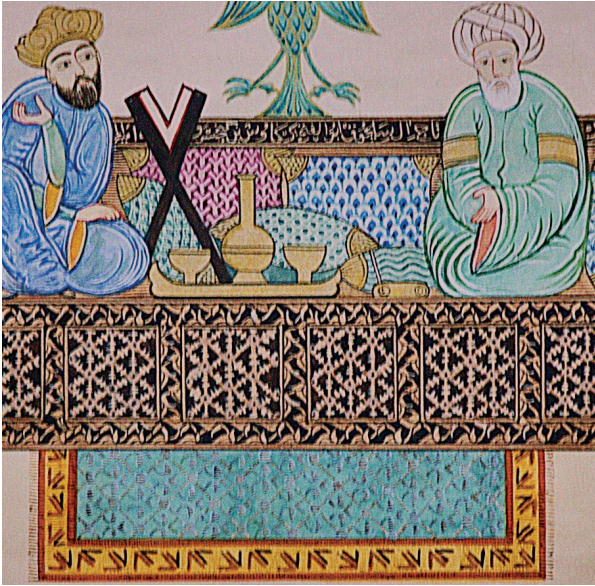
Tezkire Minyatürleri:

Nasırüddin Sivasî'nin yazdığı eser, 13. yüzyılda Anadolu Selçuklularının son minyatürlü yazma eseridir. Üç bölümden oluşan eserdeki minyatürlerin ikonografyasında Orta Asya etkileri görülürken, Bizans sanatına yakınlık arz eden ilginç minyatürlere de sahiptir (*Kuban 2008:371; Mahir 2004:35*).

Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesinde yer alan bir nüshanın minyatüründe başhekim ile birlikte Selçuklu sultanı I.İzzeddin Keykavus betimlenmiştir. Bu tasvirde serili bir halı örneği, karakteristik Selçuklu halısıdır (*Fotoğraf 11*). Bu halıda görülen zemin dekorasyonuna benzer örnekler, günümüze kalmış orijinal halılarda da görülmektedir. Yine bir başka orijinal halının ince iç bordüründeki motif kompozisyonu, sanki ikisi de tek ustanın elinden çıkmış gibi, minyatürde tasvir edilen halı ile aynı özelliktedir (*Fotoğraf.12,13*).

Demotte Şahnamesi:

14.yüzyılın ilk yarısında ele alınmış bu esrin iki nüshası, Washington Frer Galerisinde bulunmaktadır (*Fotoğraf 14,15, Çizim 1*). Orta Asya kökenli bu minyatürler, Anadolu ve Orta Asya arasındaki geniş bölgede 13 ve 14.yüzyıllarda yoğun hayvan figürlü halıların varlığına işaret eder. Anadolu'da dokunup ihraç edildiği bilinen bu figürlü halılar, aynı dönemde Avrupalı ressamın tablolarında da tasvir edilmişlerdir (*Aslanapa-Durul 1973:59*). Bu şahname minyatüründe görülen halı tasvirinin Anadolu'dan ihraç olmuş bir halıdan kopya edilmiş olması gerekir. Nitekim son yıllarda keşfedilen ve Tibet grubu olarak nitelenen figürlü Anadolu Selçuklu halılarının bulunmasıyla, bu tip halıların Anadolu kökenli olduğu, Anadolu Selçukluları tarafından sipariş üzerine dokunan figürlü halıların Avrupa ve Asya'ya ihraç edildiği kanıtlanmıştır (*Aslanapa 2005:96-104; Deniz*

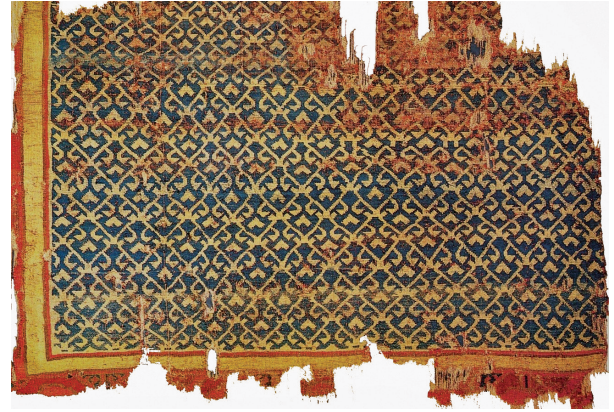
Fotoğraf 11. Tezkire adlı eserin bir nüshasında Selçuklu halı tasviri. 13. yüzyıl. Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesi (Orhan Kaymak).

Fotoğraf 14. Demotte Şahnamesi minyatüründe figürlü Selçuklu halısı. 14. yüzyılın başları. Washington Frer Galerisi (www.fillickr.com).

2000:25; Deniz 2008:382-383; Kardeşlik 2010:114; Yetkin 1991:31).

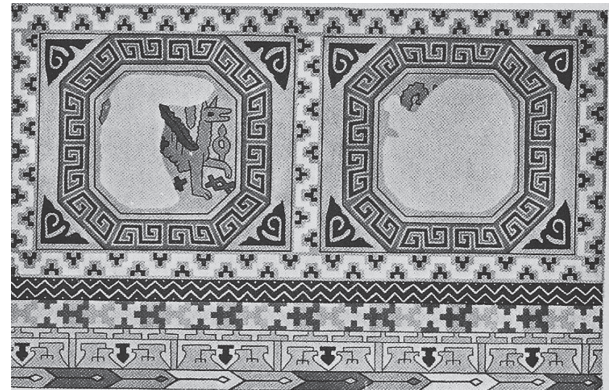
Figürlü halılar, Avrupalı ressamların tablolarında 14. yüzyıl başında ortaya çıktığına göre bu halıların başlangıcı

Fotoğraf 12. Konya Grubu Anadolu Selçuklu halısı. 13. yüzyıl. Türk İslam Eserleri Müzesi (www.turkelhalilari.gov.tr).

Fotoğraf 13. Konya Grubu Anadolu Selçuklu halısı. 13. yüzyıl. Türk İslam Eserleri Müzesi (Selman Kardeşlik).

Çizim 1. Demotte Şahnamesinin minyatüründe tasvir edilen figürlü Selçuklu halısının çizimi. 14. yüzyılın başları (Y.Durul ve O. Aslanapa'dan).

yaklaşık bir yarım asır öncesine kadar uzanmalı veya en az yarım asır belli bir zaman geçmiş olmalıdır (Yetkin 1991:32). Örneğin 1317 tarihli Simone Martini tarafından figürlü bir Anadolu halısı tasvir edilmiştir. Böylece figürlü halının aslı 13.yüzyıla kadar uzanmaktadır (Aslanapa 2005:66-67). Yine Demotte Şahnamesi minyatüründeki figürlü halı tasviri, figürlü Selçuklu halılarına açıklık getirecek niteliktedir. Ayrıca 'Tibet Grubu' olarak adlandırılan 12-14. yüzyıllar arasında tarihlenen hayvan figürlü 5 halının son yıllarda keşfedilmesi figürlü halıların, aslında Anadolu Selçukluları döneminde dokunmaya başladığını kanıtlamaktadır (Asla-

Fotoğraf 15. Demotte Şahnamesi minyatüründe tasvir edilen küfi bordürlü Selçuklu halısı. 14. yüzyılın başları. Washington Frer Galerisi (www.flickr.com).

Fotoğraf 16. Tibet Grubu figürlü Selçuklu halısı. 12-14. yüzyıl arası. Heinrich Kircheim koleksiyonu (www.flickr.com).

napa 2005:96-106; Deniz 2000:25; Deniz 2008:380). Büyük ihtimalle Selçuklu saray ve köşklerinde kullanılan figürlü halılar vardı. Ayrıca Selçuklular'dan itibaren figürlü halıların Avrupa, Orta Asya ve Mısır gibi geniş bir ihrac sahasının olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu figürlü halıların özellikle yurtdışından gelen siparişler üzerine Anadolu'da bulunduğu anlaşılmaktadır (Aslanapa 2005:104-106; Yetkin 1991:32-33). Demotte Şahnamesi minyatüründeki figürlü halıya benzer Tibet grubundan örnekler verilebilir (Fotoğraf

Fotoğraf 17. Konya Grubu Anadolu Selçuklu halısı. 13. yüzyıl. Türk İslam Eserleri Müzesi (www.turkelhalilari.gov.tr).

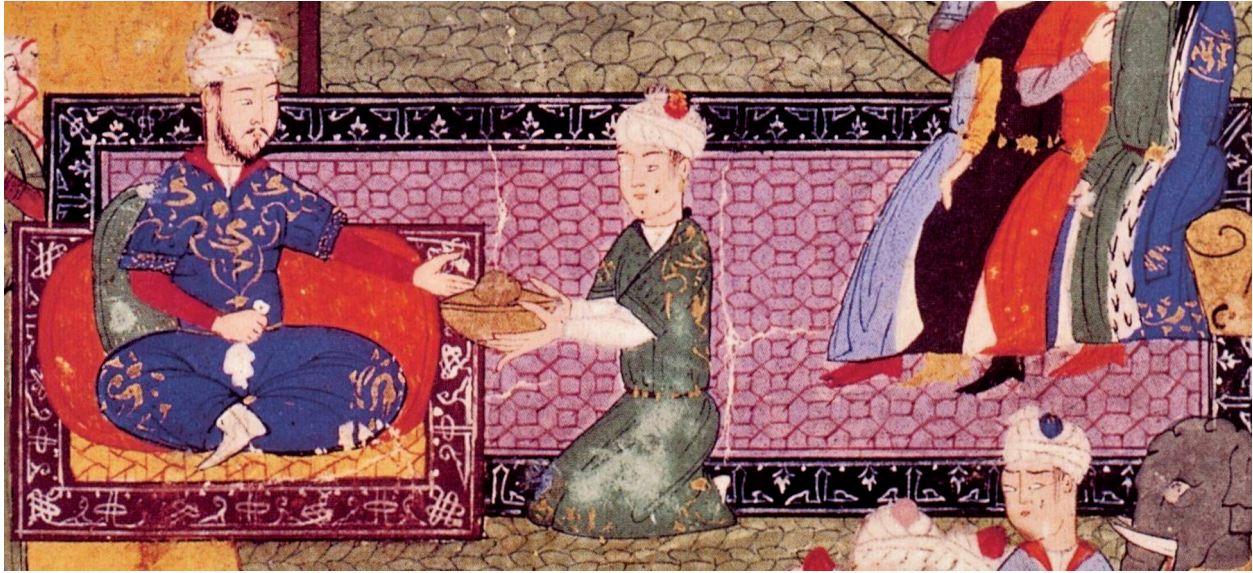
raf 16.) Minyatürde tasvir edilen küfi bordürlü halıya benzer bir orijinal halı ise Türk İslam Eserleri Müzesinde yer almaktadır (Fotoğraf 17).

İskendername Minyatürü:

Ahmedî'nin 14. yüzyıl sonunda Amasya'da tamamladığı eser, Makedonyalı İskender ile ilgili öykülerin anlatıldığı önemli bir el yazmadır (Fotoğraf 18). Bu kitabın değişik dönemlerde kopya edilmiş minyatürlü nüshaları vardır. Bu örneklerde Timur ile Türkmen minyatür üsluplarının özellikleri görülür (Mahir 2004:41-43). Minyatürde tasvir edilen halının küfi bordürü ve geometrik zemin kompozisyonu bütünüyle Selçuklu halılarının karakteristik özelliklerini yansıtır.

Cerrahiyet'ül-Hakaniyye Minyatürleri:

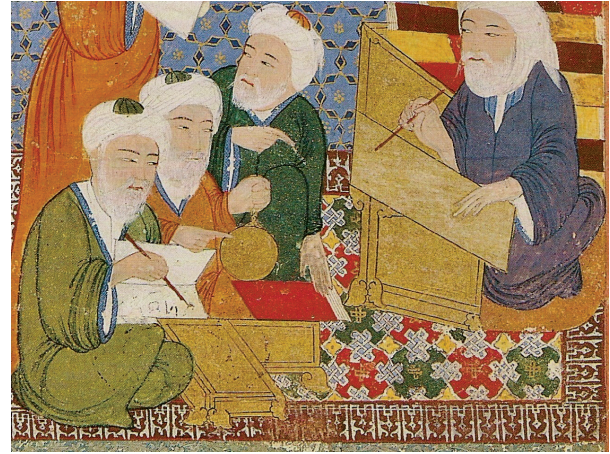
Amasya'da Şerafeddin Sabuncuoğlu tarafından yazılan eser, hastalıkların tedavisinde uygulanan tıbbi müdahale ve kullanılan cerrahi araçları gösteren tasvirler içerir. Eserin 15. yüzyıl ortalarında kopya edilmiş iki nüshasında basit ve anlaşılır sade tasvirler yer verilmiştir. Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesinde yer alan nüshaları (Fotoğraf 19) dışında diğer minyatür örnekleri, Paris Milli Kütüphanesinde yer almaktadır (Öney 2007:56; Mahir 2004:44-45). Fotoğraf 19'da verilen minyatürde tasvir edilen halının gerek

Fotoğraf 18. İskendername minyatürü. 14. yüzyıl sonu. Venezia Biblioteca Nazionale Marciana Müzesi (marciana.venezia.sbn.it).

Fotoğraf 19. Cerrahiyyet'ül-Hakaniyye Minyatüründe Selçuklu halıları geleneğinden bir halı tasviri. 15. yüzyıl. Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesi (Orhan Kaymak).

Fotoğraf 20. Akkoyunlu Üslubu minyatürde tasvir edilen Anadolu Selçuklu halısı. 14. yüzyıl sonları. İstanbul Üniversitesi kütüphanesi (www.wikimedia.org).

küfi bordürünün gerekse zemin dolgusundaki geometrik desenlerin daha geç döneme doğru bir gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır.

Akkoyunlu ve Karakoyunlu Minyatürleri:

14. ve 15. yüzyıllarda minyatür sanatında Selçuklu sentezinin daha da zenginleştirildiği ve üstelik yeni üslupların kazandırıldığı bu dönemde Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenlerinin minyatür sanatına büyük katkıları olmuştur (Hillenbrand 2005:229; Öney 2007:55; Mahir 2004:39-40). Türkmen üslubu denilen yeni bir tarz doğmuştur. Karakoyunlu figürleri iri başlı ve tıknazdır. Tabiat, basit bitkilerin ve çok defa kayalık bir ufuk hattının yer aldığı sade bir manzara halinde ve açık renkler kullanılarak işlenmiştir (Fotoğraf.20-23).

Fotoğraf 20'deki Akkoyunlu minyatüründe tasvir edilen halının zeminindeki örgülü sekizgenlerin oluşturduğu kompozisyona benzer bir orijinal Anadolu Selçuklu halısı, Vakıflar Halı Müzesinde yer almaktadır (Fotoğraf.24). (Bu halı hakkında detaylı bilgi için bkz. Kardeşlik 2010:118-119;

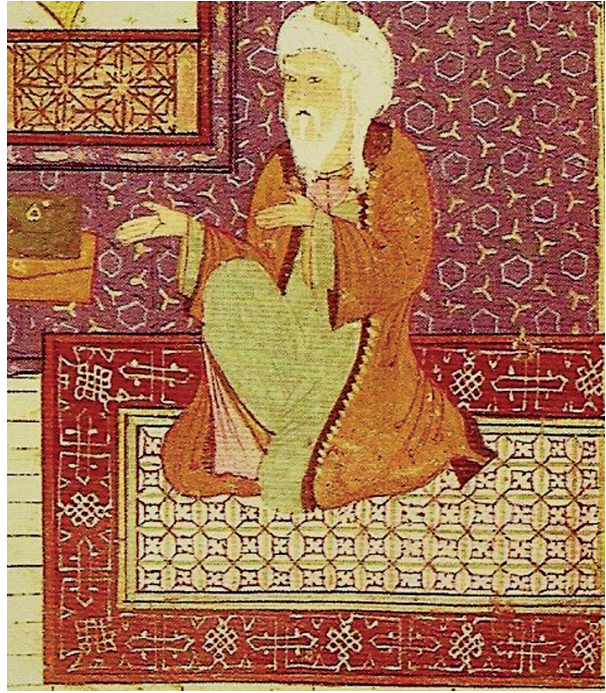
Kardeşlik 2011:77-78) Zemin kompozisyonu benzer olmasına rağmen küfi bordür, farklı biçimde ele alınmıştır. Fotoğraf 21'deki minyatürde küfi bordür ve zeminde iki sıra küçük madalyonların sıralanarak oluşturduğu bir dekorasyon uygulanmıştır. Zemin kompozisyonuna benzer bir tarz Konya Etnografya Müzesinde bulunan geç dönem Anadolu Selçuklu halısında görülür (Fotoğraf 25). Fotoğraf 23'te yer alan Akkoyunlu minyatüründe yine küfi bordürlü, ancak zeminde seccadelerin saf oluşturduğu farklı bir uygulama görülür. Bu uygulama benzeri iki örnek halı, Türk İslam Eserleri Müzesinde yer almaktadır (Fotoğraf 26,27).

Timur Dönemi Herat Minyatürleri:

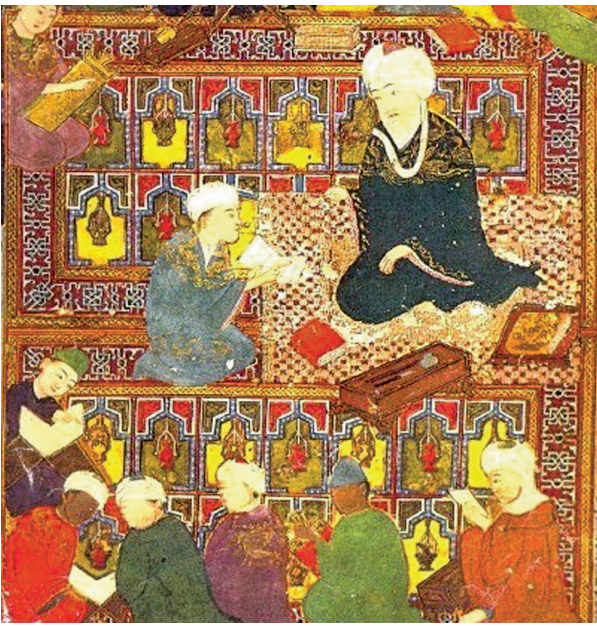
İslâm minyatür sanatının en önemli örneklerinden birçoğu Timurlu dönemine aittir. Bu devirden günümüze ulaşan minyatürlü yazmaların daha çok Timur'un son dönemlerinde ve oğulları Şâhruh ile Baysungur hâmilğinde hazırlanmış olduğu görülür. Özellikle Baysungur, sanat koruyuculuğunu üstlenerek zamanın en usta sanatçılarını toplayarak minyatür yapımını desteklemiş ve Herat, dönemin

Fotoğraf 21. Akkoyunlu Üslubu minyatürde tasvir edilen bir Türkmen prensi ve Anadolu Selçuklu halısı. 14. yüzyıl sonları. İstanbul Üniversitesi kütüphanesi (www.wikimedia.org).

Fotoğraf 22. Karakoyunlu Üslubu minyatürde tasvir edilen Anadolu Selçuklu halısı. 15. yüzyılın ilk yarısı. Topkapı Sarayı Müzesi (www.wikimedia.org).

Fotoğraf 23. Akkoyunlu Üslubu minyatürde tasvir edilen Anadolu Selçuklu halı seccadesi. 15. yüzyılın ilk yarısı. Topkapı Sarayı Müzesi (www.wikimedia.org).

Fotoğraf 24. Divriği Grubu geç dönem Anadolu Selçuklu halısı. 14. yüzyıl. Vakıflar Halı Müzesi (Halı Müzesi Arşivi).

Fotoğraf 25. Beyşehir Grubu geç dönem Anadolu Selçuklu halısı. 14. yüzyıl. Konya Etnografya Müzesi (Mehmet Kala).

Fotoğraf 26. Geç dönem Anadolu Selçuklu saf halısı. 14. yüzyıl. Türk İslam Eserleri Müzesi (www.turkelhalilari.gov.tr).

en önemli minyatür okulu olmuştur (Hillenbrand 2005:229; Mahir 2004:39-40).

Timurlular dönemindeki çok sayıdaki minyatürlerde halı tasvirleri, minyatürlerin kompozisyonunda vazgeçilmez bir öğedir. Hükümdar çadırlarında ve saray dışında doğa ortamında yapılan eğlenceler ve törenlerde sıkça halı

kullanılmaktaydı. Savaş durumu veya kutlama törenlerinde çadırın önüne halı seriliyor, hükümdarın tahtı halı üzerine konuluyor, hükümdar törenleri bu şekilde izliyor, elçileri kabul ediyor veya toplantılar yapıyordu. Böylece yere serilen halı, bu anın ihtişamını gözler önüne seren bir prestij simgesi durumundaydı. Bu anlayış, Büyük Selçuklu ve Ana-

Fotoğraf 27. Geç dönem Anadolu Selçuklu saf halısı. 14. yüzyıl. Türk İslam Eserleri Müzesi (www.turkelhalilari.gov.tr).

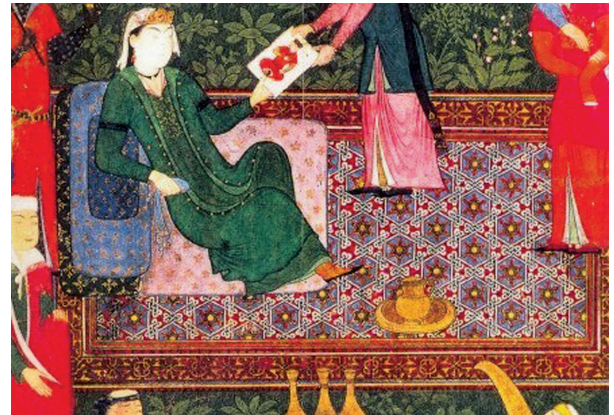
Fotoğraf 28. Timurlular dönemi Herat minyatürü. 14. yüzyıl sonları. Topkapı Sarayı Müzesi (www.wikimedia.org).

Fotoğraf 29. Timur dönemi Herat okulu minyatürü. 15. yüzyıl başı. Topkapı Sarayı Müzesi (www.wikimedia.org).

Fotoğraf 30. Timurlular dönemi Herat okulu minyatürü. 15. yüzyıl başları. Dublin Chester Beatty Kütüphanesi (www.cbl.ie).

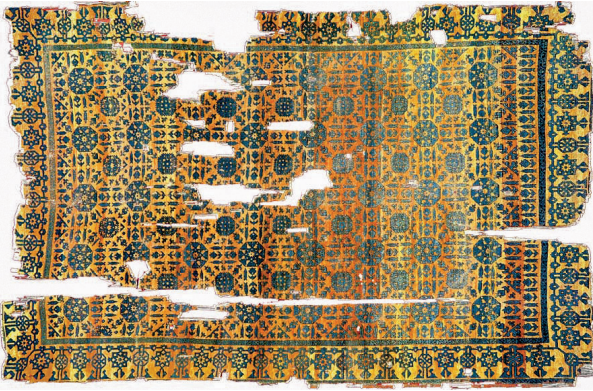
Fotoğraf 31. Timurlular dönemi Herat okulu minyatürü. 15. yüzyıl başları (www.wikimedia.org).

dolu Selçuklu halılarının dünya çapında neden bu kadar rağbet gördüğünün haklılığını ortaya koymaktadır (Deniz 2000:9).

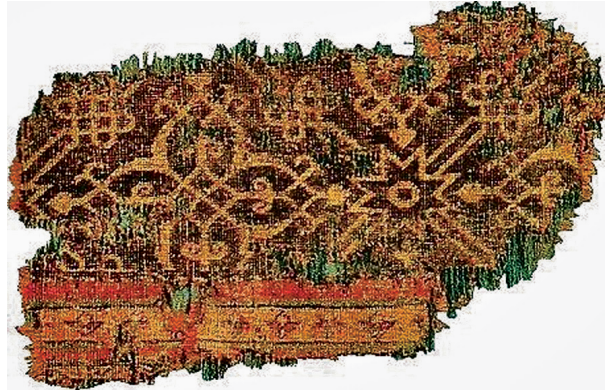
14 ve 15. yüzyıl boyunca Timurlular dönemindeki minyatürlerde görülen kûfi bordürlü halıların, o dönemde Anadolu dışında önemli dokuma merkezleri olmaması nedeniyle, Büyük Selçuklu veya Anadolu Selçuklu halılarıyla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır (Aslanapa 2005:301; Yetkin 1991:190). 14. yüzyılda minyatürlerdeki halı tasvirlerinde geometrik bölümler ve örgülü kûfi bordür karakteristiktir. 15. yüzyılda ise halının zemin dolguları örgülü motiflerle birbiriyle bağlanarak zenginleştirilmiştir (Aslanapa 2005:60; Yetkin 1991:45-46). (Fotoğraf 28-31).

Resim 31'deki minyatürde tasvir edilen halının renk dışında, zemin kompozisyonu ve kûfi bordürü, Vakıflar Halı Müzesinde bulunan Anadolu Selçuklu halısıyla hemen hemen aynı özelliklere sahiptir (Fotoğraf.32). (Bu halı hakkında detaylı bilgi için bkz. Kardeşlik 2010:114-116; Kardeşlik 2011:81-82)

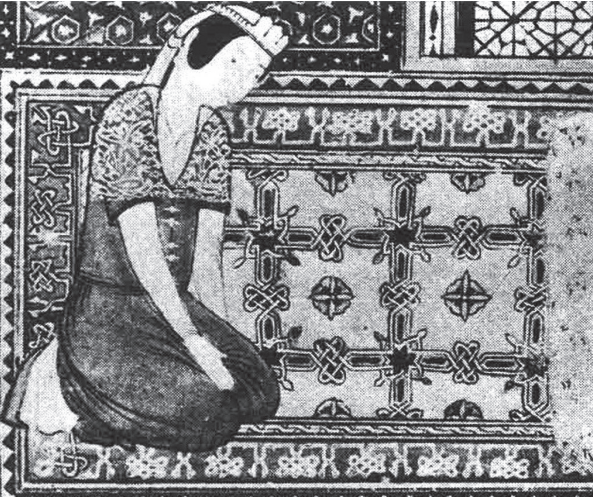
Çizim 2'de yer alan Herat okulu minyatüründeki halının zemin kompozisyonunun aynısı, son yıllarda fotoğrafları yayınlanan ve Atina Benaki Müzesinde yer alan bir Anadolu Selçuklu halı parçasında görülebilmektedir (Fotoğraf 33).

Fotoğraf 32. Sivas Divriği grubu Anadolu Selçuklu halısı. 13.yüzyıl. Vakıflar Halı Müzesi (Halı Müzesi Arşivi).

Fotoğraf 33. Fustat Grubu Anadolu Selçuklu halısı 13-14.yüzyıl. Atina Benaki Müzesi (www.wikimedia.org).

Çizim 2. Herat okulundan bir minyatürü çizimi. 15. yüzyıl başları (www.flickr.com).

Kaynakça

- Aslanapa, O. (2005) *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Aslanapa, O. (2007) *Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Aslanapa, O. - Durul, Y. (1973) *Selçuklu Halıları*, İstanbul: Ak Yayınları.
- Bayraktaroğlu, S. (2006) *Halı Sanatı*, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Uygarlığı, Cilt II, s.553-563, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Deniz, B. (2008) *Anadolu Selçuklu Halıları*, Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Deniz, B. (2000) *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yayımları*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Erbek, M. (2002) *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gürsu, N. (1988) *Türk Dokumacılık Sanatı*, İstanbul: Redhouse Yayınları.
- Hillenbrand, R. (2005) *İslam Sanatı ve Mimarlığı*, İstanbul: Homer Kitabevi Yayınları.
- İnalçık, H. (2008) *Türkiye Tekstil Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kardeşlik, S. (2010) *Vakıflar Halı Müzesinde Konservasyon Çalışmaları ve Yeni Keşfedilen Selçuklu Halıları*, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, Sayı I, s.111-120, İstanbul.
- Kardeşlik, S. (2011) *Vakıflar Halı Müzesinde Selçuklu ve Selçuklu Geleneğindeki Halılarda Kozmolojik ve İkonografik Boyut*, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, Sayı II, s.73-90, İstanbul.
- Kuban, D. (2008) *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mahir, B. (2004) *Osmanlı Minyatür Sanatı*, İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Renda, G. (2001) *Osmanlı Minyatür Sanatı*, İstanbul: Promete Kültür Yayınları.
- Sözen, M. (1998) *Geleneksel Türk El Sanatları*, İstanbul: Golden Horn Yayınları.
- Öney, G. (1992) *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara.
- Öney, G. (2007) *Beylikler Devri Sanatı*, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Öney, G. (2008) *Selçuklu Figür Dünyası*, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, s.411-428, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yetkin, Ş. (1991) *Türk Halı Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.